

**De economie
van alles
voor iedereen**

Het spel & de knikkers

Frank Kalshoven

Frank doet het niet expres

Door Sheila Sitaling

Lang voordat Frank Kalshoven ergens halverwege de jaren nul van deze eeuw zijn nette betrekking bij een landelijke krant vaarwel zei voor een ongewis avontuur dat hij 'De Argumentenfabriek' noemde (trots toonde hij stroomdiagrammen in primaire kleurtjes die hij van plan was te verkopen aan mensen, voor echt geld – op de redactie keken we elkaar ongerust aan, als dat maar goed zou aflopen) was hij al een eenmansargumentenfabriek.

Dat was hij in zijn zaterdagse stukjes in *de Volkskrant*, in de rubriek die hij twintig jaar geleden begon. De rubriek van waaruit hij de wereld met economenblik aanschouwde en die hij Het Spel & de Knickers doopte, maar die eigenlijk natuurlijk gewoon De Ultieme Argumenten Voor U Gerangschikt had moeten heten. Onderkop: Vinkt U Even Mee?

Met groot plezier heb ik twintig jaar lang Knickers gelezen (als argeloos abonnee). Geredigeerd (als chef van de Economiepagina). Verdedigd (tegen ontstelde lezers). En schaamteloos als inspiratiebron gebruikt (als collega-columnist).

Vooraf dat verdedigen was plezierig. Tegen lezers én mederedacteuren die danig van de leg raakten toen Frank Kalshoven door hun wereldbeeld kwam gebanjerd. Hadden we net in de krant een tranentrekkende productie gebracht, verspreid over diverse broadsheetpagina's,

waarin bijstandsmoeders ongeremd mochten klagen over hardvochtige kabinetsplannen om ze zomaar de arbeidsmarkt op te jagen. Kwam Kalshoven daags daarna het overzichtelijke schema – beklagenswaardige bijstanders tegen de fascistische uit de regering – door de war schoppen. Had de ene moeder (een peuter en 3 jaar bijstand) gezegd dat ze heus heel actief was: ze had een kind gebaard, een cursus gevolgd en een kinderboek geschreven. Ging Kalshoven schrijven: ‘Blijkbaar moet de staat maar voor haar zorgen, want zelf is ze het niet van plan.’ Had de andere moeder (kind van 14, al 14 jaar bijstand) grootmoedig ‘tegen betaalde arbeid heb ik op zich niks’ gezegd. Ging Kalshoven schrijven: ‘Dat moest er nog bijkomen.’

De boze brieven bléven binnenstromen.

**‘Hij ordent de feiten
zoals anderen de
bestekbak’**

Frank deerde dat allemaal niet. Hij had zich ondertussen alweer vrolijk en onbekommerd gezet aan het ontrafelen

van de volgende mythe en het rechtzetten van de volgende denkfout. ‘Vinkt u even mee?’, schreef hij dan, en met elke vink werd het wereldbeeld van *de Volkskrant*lezer een klein stukje verder aan gruzelementen geslagen.

Aan heldenverering heeft hij geen boodschap. De arme Jesse Klaver kan daarvan meepraten. Klaver was koud op het schild gehesen als nieuwe wonderjongen van links, werd met palmbladeren toegewuifd door juichende menigten, toen zijn boekje over ‘economisme’ in handen viel van Frank Kalshoven.

Oei. In krap zeshonderd woorden ontleedde Frank wat economisme eigenlijk is: het containerbegrip ‘voor de termen

rendementsdenken, boekhoudersmentaliteit, de toets- en afrekencultuur en meer van dat soort maatschappelijke marketingtermen van links’. Economisme is voor Klaver, schreef Kalshoven, ‘wat Just do it is voor Nike.’ Met dat verschil dat Nike goede sportschoenen maakt en Klaver in consistentie, logica en inhoud – enfin lees het zelf maar, verderop in dit boek.

Dat soort dingen doet Frank niet expres, om te pesten of te shockeren. De feiten zijn nu eenmaal heilig. Gevat in vinkjes, gerangschikt op thema, ordent Frank feiten en argumenten. Zoals een ander de bestekbak ordent, de vorken bij de vorken, de lepels bij de lepels en de afwijkende formaten apart. Als daarbij een populaire opvatting moet wijken, of een held moet sneuvelen: wat moet, dat moet.

En Frank heeft altijd gelijk.
Of nou ja, bijna altijd.

*Sheila Sitalsing is freelance journalist, columnist
bij de Volkskrant*

Inkijkexemplaar

Leren

Een hoge Cito-score is tonnen waard

Deze week zaten ze te zweten en in de week van 10 maart volgt de uitslag. De leerlingen van 6.170 basisscholen (zo'n 85 procent van het totaal) kennen dan hun score op de Cito-toets, die (mede) bepaalt naar welke type vervolgonderwijs ze na de zomer gaan.

Maakt het wat uit? Los van al het andere: zomaar een half miljoen euro. Denk maar mee.

Na de basisschool begint de selectie. De gewone onderwijsroute van een vmbo-leerling voert via het mbo naar de arbeidsmarkt. De havist gaat na diplomering direct aan het werk of belandt daar via het hbo. De vwo'ers en gymnasiasten gaan pas (echt) aan het werk nadat ze hun bul hebben gehaald. In theorie kunnen leerlingen via vmbo en mbo doorstromen naar hbo en dan naar de universiteit, in de praktijk gebeurt dat zelden. Het wordt ook tegengewerkt.

Dus: de Cito-score bepaalt (in hoge mate) het type vervolgonderwijs. En dit type vervolgonderwijs bepaalt (in hoge mate) het eindpunt van de initiële opleiding. Hier houdt het verhaal niet op, hier begint het pas goed.

Want het einddiploma heeft, op zijn beurt, weer twee belangrijke effecten. Ten eerste: hoe hoger het einddiploma, des te groter de kans dat gedurende het werkzame leven wordt geïnvesteerd in (nog) meer leren. Bij-, op-, en nascholen komt bij hoger opgeleiden veel vaker voor dan bij lager opgeleiden.

Het tweede effect is nog pregnanter: het einddiploma beïnvloedt de hoogte van het uurloon – en niet zo'n beetje ook.

Hoeveel levert meer leren op? Bas ter Weel van het Centraal Planbureau schreef hier anderhalf jaar geleden een goed stuk over, getiteld: *Loonongelijkheid in Nederland stijgt*. Hij neemt het gemiddelde uurloon van personen met een vmbo-einddiploma als basis. En stelt vervolgens de vraag: hoeveel verschilt dit met hogere einddiploma's? Alle techniek buiten beschouwing latend: de gemiddelde mbo'er verdient per uur een kleine 20 procent meer dan de vmbo'er, een hbo'er 45 procent meer en iemand met een mastertitel

---

'De master verdient per uur 70 procent meer dan de vmbo'er'

---

zelfs een kleine 70 procent. Deze uurloonverschillen – om het nog prangender te maken – nemen

sinds 1990 toe. Als voorbeeld: het verschil in uurloon tussen de vmbo'er en de universitair gediplomeerde was in 1990 nog 50 procent (tegen 70 nu dus).

Deze verschillen in uurloon tikken in de loop van een werkzaam leven behoorlijk aan. Een rekenvoorbeeld. Als de gemiddelde vmbo'er een bruto jaarloon heeft van 20 duizend euro, komt de gemiddelde master dus, bij een gelijk aantal uren werken, op 14 duizend euro per jaar méér. Doe dat veertig jaar achter elkaar, en we praten over 560 duizend euro. Op deze som is echt wel wat af te dingen, maar het gaat me maar even om de orde van grootte. Tonnen.

De economische formulering hiervan is: het private rendement op (extra jaren) scholing is hoog en neemt toe.

Op grond van deze constatering (van feitelijke aard) kunnen heel wat conclusies getrokken worden. Ik heb ruimte voor drie:

Houding. Omdat keuzes rond school, juist van jonge kinderen, een leven lang meegaan, en de (economische) gevolgen hiervan voor het individu groot zijn, moet presteren in het basisonderwijs serieuzer genomen worden. Leerkrachten, directeuren en wethouders die het belang van hoge Cito-scores wegwuiven of relativeren, handelen tegen het (economische) belang van de betrokken kinderen.

Ingrijpen. Leerproblemen, -moeilijkheden en -achterstanden kun je niet vroeg genoeg repareren. Een school met lage scores? Haal die kids toch eerder binnen, verleng de schoolweek, fiks de problemen vroeg. Zogeheten 'vroeg' en voorschoolse educatie, voorafgaande aan de basisschool, kan beter, groter, intensiever.

Systeem. Stimuleer tweede en derde kansen in plaats van ze te frustreren. Breek de vaste leerroutes weer open. Bewonder de masterbul van de leerling die vanwege zijn lage Cito-score begon op het vmbo.

15 februari 2014

Onderwijs is gebaat bij creatieve destructie

Lege winkelstraten? Vrijdag lazen we in onze Volkskrant over internetwinkels die (ook) fysiek gaan opduiken in het straatbeeld, zoals Coolblue en Neckermann. Deze winnaars van het retailspel nemen de plaats in van de verliezers, zoals warenhuis V&D. Wat we hier waarnemen is het zelfreinigende vermogen van de economie, creatieve destructie.

Dit, is mijn suggestie, is het perspectief van waaruit we het vruchtbaarst kunnen kijken naar de plannen van staatssecretaris Sander Dekker met het basisonderwijs. Die waren donderdag opening krant: School stichten wordt makkelijker. En ook, maar dat paste er niet bij in de kop natuurlijk: scholen gaan eerder dicht.

De overkoepelende noemer is dus 'discipline'. In het markt-deel van de samenleving zorgt concurrentie voor discipline door consumenten. De overheid hoeft zich niet te bekommeren om het beleid, de keuzes, de kwaliteit en de prijsstelling van een warenhuis, want als dat warenhuis (stelselmatig) verkeerd kiest, gaat het vanzelf failliet. Daar zorgen wij, de consumenten, voor. Het enige wat de overheid moet garanderen is dat nieuwe ondernemingen makkelijk kunnen toetreden tot de markt. Gevestigde namen hebben uitdagers nodig, zo blijft iedereen scherp.

In het basisonderwijs – of breder: in de publieke sector – is deze vorm van tucht veel zwakker, of ontbreekt zelfs geheel. Niet de consument stuurt,

maar de budgethouder, in laatste instantie de Tweede Kamer. Die bemoeit zich dan ook tot in detail met wat de publieke instelling moet en mag, in welke kwaliteit de diensten moeten worden aangeboden, hoe het personeel moet zijn opgeleid, en welke verantwoording hierover moet worden afgelegd. Omdat de afstand tussen de vergaderzaal in Den Haag en de werkvloer in Hoorn, Appingedam en Middelburg nogal groot is, is dit een even noodzakelijke als inferieure manier van disciplineren.

Het basisonderwijs is een voorbeeld van een gesloten sector. Het stichten van een school is weliswaar een recht, maar door allerlei

‘We zouden docenten, vastgelopen op de ene locatie, ander werk kunnen bieden op een andere’

aanpalende regels moet een schoolstichter per locatie over engeligeduld beschikken. Scholen mogen ook jaren ondermaats presteren (naar het oordeel van de

Onderwijsinspectie) voor iemand de stekker eruit trekt. Consumenten – in dit geval leerlingen en ouders – disciplineren scholen maar een beetje, want nabijheid is een kernkwaliteit van een basisschool. Dat 20 kilometer verderop een veel betere school staat, is voor ouders in praktische zin irrelevant.

Makkelijker kunnen toetreden tot de sector en eerder slechte scholen sluiten zijn dus manieren van de staatssecretaris om andere discipline in het onderwijs te krijgen. Hoog tijd.

Een interessante variant hiervan is de landelijke ‘franchise-formule’ of ‘keten’. In het basisonderwijs bestaat nu een aantal grote regionale spelers,

besturen met tien of meer scholen. Die hebben regionale marktmacht. Ook zijn er nog veel ‘eenpitters’. Maar een landelijke ‘keten’ kan tot nu toe niet van de grond komen, wegens gebrek aan toetredingsmogelijkheden.

Stel, we richten tweehonderd scholen op, verspreid door het land, en die werken allemaal volgens een vaste formule. Wat een walhalla zou dat kunnen zijn. Er zou geld zijn om die formule goed uit te denken en steeds te verbeteren. Er zou één landelijk trainingscentrum kunnen zijn voor al onze medewerkers. We zouden (wetenschappelijk) kunnen experimenteren met controlegroepen en zo kunnen leren. We zouden schaalvoordelen kunnen benutten bij de inkoop van leermiddelen, ict, financiën. We zouden docenten, vastgelopen op de ene locatie, ander werk kunnen bieden op een andere. We zouden, kortom, door de schaal voor elke belastingeuro meer kwaliteit kunnen leveren. En het die regionale machtsspelers en eenpitters dus goed moeilijk kunnen maken, disciplineren.

In de krant van vrijdag stond een zurige analyse van Dekkers plannen die zo’n keten als bedreiging schetste. Er zou eens iemand geld mee willen verdienen! Dat lijkt me punt 86, zoals mijn moeder zaliger placht te zeggen.

Creatieve destructie, dat is precies wat het basisonderwijs nodig heeft.

16 januari 2016

Werken

Amsterdams versus Rotterdams boodschappen doen

Sinds kort ga ik als geheim agent door de supermarkt. Mijn wapen is een 'zelfscanner'; mijn slachtoffers zijn de streepjescodes van de producten die in mijn karretje verdwijnen, direct in de boodschappentas...

In Rotterdam, konden we deze week in *de Volkskrant* lezen, pakken mensen die onder het generaal pardon vielen, sinds kort boodschappen in bij de supermarkt. Ze hebben een grote afstand tot de arbeidsmarkt, maar worden aan het werk gezet. 'Simpel werk dat nu niet gebeurt omdat het niet rendabel is. Maar waarvan mensen wel zeggen dat het fijn is als het gedaan wordt.' Het citaat is van Dominic Schrijer, de verantwoordelijke wethouder, tevens lijsttrekker voor de PvdA in zijn gemeente. Hij formuleerde de ambitie om Rotterdam via dit soort constructies 'werkloosheidsvrij' te maken – grote woorden natuurlijk, maar het is verkiezingstijd.

We komen zo bij Marcel van Dam, die de ambitie van Schrijer deze week typeerde als de 'sloop van de bijstand', waarbij er van alles fundamenteel misgaat met grondrechten, maar laten we eerst even kijken naar de economie achter Amsterdams en Rotterdams boodschappen doen.

Amsterdams boodschappen doen verlaagt de inzet van betaalde arbeid, vraagt meer technologie en kapitaal, en leidt dus tot een verhoging van de arbeidsproductiviteit. In de hoofdstad, kortom, verhoogt men de welvaart volgens eeuwenoud

recept. Want de belangrijkste reden voor onze huidige welvaart is dat we manieren hebben gevonden om met steeds minder arbeid steeds meer te produceren.

Rotterdams boodschappen doen verhoogt de inzet van betaalde arbeid, vraagt niets in termen van kapitaal of technologie maar slokt wel gemeenschapsgeld op. De inpakkers in Rotterdam krijgen een loon dat iets hoger ligt dan de bijstand, maar de supermarkt betaalt minder, en de gemeente lapt het verschil.

Het lijkt dus geen twijfel dat Amsterdams boodschappen doen, in termen van economische efficiëntie, superieur is aan Rotterdams inkopen doen. En toch is dat Rotterdamse niet per se een slecht idee.

Het Amsterdamse voorbeeld illustreert dat automatisering relatief eenvoudig werk, dat van de caissière, overbodig maakt. In een model van de perfecte economie vindt de caissière snel ander werk, maar in het echte leven kunnen dit soort overgangen tijd en moeite kosten. Belangrijker is nog dat het schrappen van laagbetaald werk zich sneller voltrekt dan we onze beroepsbevolking kunnen bijscholen. En ten slotte kan er in zo'n dynamische economie een groep ontstaan die de aansluiting verliest met zelfs het eenvoudigst beschikbare (betaalde) werk. In zo'n groep kunnen problemen culminereren, en dat is behalve voor de betrokkenen zelf ook een maatschappelijk probleem. Marcel van Dam noemt hen de 'onrendabelen'.

Rotterdams boodschappen doen maakt de 'onrendabelen' weer rendabel. Voor de maatschappij maar ook voor henzelf. (Betaald) werk is geen panacee, maar wel een effectief medicijn tegen allerlei problemen aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Het structureert

de dag, leidt tot sociale contacten, verhoogt het inkomen, biedt uitzicht op een loopbaan, bevordert het gevoel van eigenwaarde. Het is domweg een wetenschappelijk feit dat het hebben van werk het geluksgevoel van mensen positief beïnvloedt.

De bezwaren die een mens redelijkerwijs kan hebben tegen het ‘werkloosheidsvrij’ maken van een stad zijn van een heel andere orde. Verdringing van werkgelegenheid (de gesubsidieerden verdringen ongesubsidieerden) is daarbij dan van belang; de doorstroming naar regulier werk een aandachtspunt; net als de effectiviteit van de besteding van belastingeuro’s. Ofwel: er moeten hoge eisen worden gesteld aan de vormgeving en

‘Rotterdam maakt Van Dams ‘onrendabelen’ juist rendabel’

uitvoering van zo’n plan. Maar als dat goed wordt gedaan, kan Rotterdams boodschappen doen een bijdrage leveren aan een economie, die zich overigens langs Amsterdamse grootgrutterslijnen ontwikkelt.

Tot mijn verbazing nu, keerde Marcel van Dam zich deze week nogal heftig tegen het voornemen van de Rotterdamse PvdA. Zijn argumentatie is van juridische aard, namelijk: mensen hebben het recht op bijstand en het recht op vrije arbeidskeuze. Dat staat zelfs in de Grondwet. Rotterdams winkelen is volgens Van Dam een vorm van ‘dwangarbeid’.

Het punt is nu juist dat, wie langdurig in de bijstand zit, blijkbaar niet goed in staat is om het recht op vrije arbeidskeuze te verzilveren. Een gemeente die daarbij helpt, versterkt dat recht eerder dan dat het daaraan afbreuk doet. Bovendien: vrije arbeidskeuze blijft gewoon

bestaan. Als de bijstandsgerechtigde een reguliere baan vindt van zijn eigen gading is dat voor iedereen het beste.

Het recht op bijstand verdwijnt natuurlijk niet, maar krijgt een sterker element van wederkerigheid: u een inkomen, maar dan ook in redelijkheid participeren, en we helpen u daarbij. Ik kan daar met de beste wil van de wereld geen ‘sloop van de bijstand’ in zien.

Graag tot straks in de supermarkt. U zult me wel niet herkennen, want als geheim agent met zelfscanner ga ik natuurlijk in vermomming.

16 januari 2010

Ook laaggeschoolde werkt dankzij robot

Voedingsmiddelenbedrijf Unilever haalde deze week twee keer *de Volkskrant*. Eerst omdat de waarde van het concern op de beurs was gestegen tot boven de 100 miljard euro. Vrijdag met de minder vrolijke mededeling 'Unilever schrapt sociale banen'. Bouillonblokjes laat Unilever vanaf volgend jaar inpakken in een commerciële inpakfabriek in Poznan (Polen), waardoor bij de sociale werkplaats van Tomin uit Hilversum 45 inpakkers hun werk kwijt raken.

Laat de morele verontwaardiging maar even de vrije loop.

Nu dat achter de rug is: ik begin er eigenlijk over, omdat ik het, nuchter en analytisch, over de oplossing wil hebben. Dat vraagt om een aanloopje.

De afgelopen decennia is veel productiewerk ('inpakken' is ook een vorm van produceren) verplaatst naar buitenland waar de arbeid spotgoedkoop is. Bedrijven moeten zich nu eenmaal de vraag stellen: waar gaan we in de toekomst X produceren? Ze zetten de opties voor verschillende plekken op een rij, brengen de financiële kosten en baten en de bijbehorende risico's in kaart, en nemen dan een zakelijk besluit. Bij de bouillonblokjes gaat het, volgens een woordvoerder van Unilever om een 'Europese strategie van centralisatie'. Het bouillonpoeder wordt ook al in Poznan gemaakt. Alles lekker bij elkaar.

Het 'zakelijke besluit' viel de afgelopen decennia dus veelal uit ten gunste van andere

locaties dan Nederlandse. Als consument profiteerden we van de lagere prijzen. Maar de werkloosheid (al dan niet verborgen, al dan niet gecompenseerd met een uitkering) onder lager geschoolden nam tegelijkertijd toe. We zouden in Nederland voor hen best een paar honderdduizend banen kunnen gebruiken.

De interessante vraag is daarom: zou dat 'zakelijke besluit' over de locatie ook anders kunnen uitvallen?

Ja, dat kan. Een bekend voorbeeld hiervan is de scheerapparatenfabriek van Philips in Drachten. Rob Karsmakers is er de baas en hij verraste vriend en vijand in 2012 door de productie van scheerapparaten vanuit China terug te halen naar Drachten. Waarom dan?

Karsmakers legde het onlangs in het *FD* uit – in

'Terug naar eigen kust is een aantrekkelijk idee'

het koeterwaals van de manager, maar toch: 'Simpele assemblage, met lange productielijnen en veel operators,

kun je niet kostenconcurrerend doen. Maar de procesindustrie, met zware investeringen in machines, tooling en vakmanschap, is overal in de wereld even duur. Ik zie geen enkele reden waarom we niet hier een kostprijs zouden kunnen halen die niet concurrerend is.' In rond Nederlands: met veel handen in het productieproces is Nederland te duur; zetten we veel machines en robots in, die hoge investeringen vragen, dan kan Nederland juist prima op prijs concurreren.

In Drachten werken voor Philips tweeduizend mensen. Dat is deels juist hooggeschoold werk: de ontwikkeling van nieuwe consumentenproducten. En de vakmensen in de technologisch hoogstaande

fabriek hebben ook een keurige opleiding genoten, uiteraard. Maar in de periferie ontstaat óók laaggeschoold werk. En er is ook weleens iets aanpalends te doen.

Denk maar aan Unilever dat het inpakken van bouillonblokjes graag naast de productie laat doen.

‘Terug naar eigen kust’ heet deze beweging: *reshoring*. Philips Drachten is een voorbeeld en er zijn er meer. Maar er wordt nog vooral over gepraat.

Hoe kan de beweging ‘terug naar eigen kust’ worden gestimuleerd? Dat is een intrigerende vraag waarvoor je de argumentatie rond de ‘zakelijke beslissing’ scherp in beeld moet hebben. Allicht dat hiertussen ook elementen zitten die de overheid kan beïnvloeden.

Het zou een aardige omdraaiing zijn in de discussie rond robots die deze en gene ziet als ‘afpakkers’ van banen. Philips in Drachten heeft er honderdvijftig aan het werk. Bij het nadenken over ‘terug naar eigen kust’ is de robot de drijvende kracht achter groei in de werkgelegenheid, ook voor laaggeschoolden.

Een aanlokkelijke gedachte.

6 december 2014

Inkijkexemplaar

Toegankelijk,
prikkelend, helder:
de knikker is een
instituut

Mathijs Bouman:
'Jaloersmakend goed'

Zijn beste columns van de afgelopen jaren

Frank Kalshoven viert het twintigjarig bestaan van zijn zaterdagse column in de Volkskrant met deze bundel van de vijftig beste stukken van de afgelopen jaren. Kalshoven op z'n best: inhoudelijk scherp, wars van beleidsmode en behaagzucht, altijd gericht op de vraag: hoe kunnen we Nederland beter maken?

Mathijs Bouman, econoom en columnist, noemt de knikker 'jaloersmakend goed'. 'Nuchter, feitenvol en uiterst relevant. 'Knickers' zijn al twee decennia het vaste ijkpunt van de economische beleidsdiscussie in Nederland.'

Sheila Sitalsing, ook econoom en mede-columniste van de Volkskrant, schrijft het voorwoord: 'Met groot plezier heb ik twintig jaar lang Knickers gelezen (als argeloos abonnee). Geredigeerd (als chef van de Economiepagina). Verdedigd (tegen ontstelde lezers). En schaamteloos als inspiratiebron gebruikt (als collega-columnist).'

Het is een bundel voor op het nachtkastje, in de trein, of op het toilet. Stukje voor stukje. Maar er bestaat een reëel risico op in een adem uitlezen.

ISBN 978-90-823293-7-7

9 789082 329377 >

 A De ArgumentenFabriek